

Cum ne cunosc străinii

— Metoda de observare cu ilustrări în text —

Străinătatea s'a dat totdeauna osteneala să ne cunoască cit mai bine și mai complect. După vremuri, ea a recurs la mijloace diferite. Mai de mult, străinii, pe care împrejurările îi aruncau în principatele dunărene, își întrebuițau șederile lor prelungite la noi, adunind și dînd apoi la iveală însemnări mai mult sau mai puțin temeinice asupra noastră. Sînt numeroase cărțile alcătuite astfel și care cuprind informațiuni—mai ales politice și economice—privitoare la țările de la Dunăre. Metoda aceasta este încă și astăzi în floare. Din cînd în cînd vedem apărînd în diferitele limbi europene cite o *Romînie contemporană*, cu pretenția de a reproduce imagina noastră fidelă. Necunoștința însă a limbii, greutatea pentru un străin de a pricepe mentalitatea Romînului, ignorarea istoriei neamului și prin urmare imposibilitatea de a-și explica și de a aprecia chiar multe din faptele actuale, neputința de a-și prelungi mai multă vreme reședința în țară, de unde relațiunile fatal mărginite în timp și spațiu, punîndu-l în contact numai cu unele pături sau cu unele individualități ale acestui îngust pămînt—unde rivalitățile sînt cu atît mai mari;—toate aceste împrejurări sînt tot pe atîtea piedici din a căror cauză străinul nu poate prinde realitatea într'o sinteză complectă și prin urmare adevărată. Apoi asemenea anchete, făcîndu-se numai la întîmplare și la distanțe mari de timp, nu sînt în stare să mulțumească nevoia de informațiune continuă despre noi, pe care o simte astăzi întreg Occidentul.

O altă metodă, folosită mai tirziu și paralel cu precedentă, a fost observarea și analiza Romînilor exportați peste hotare. De îndată ce relațiunile noastre cu Occidentul au început a fi mai temeinice, străinii s'au grăbit să puie mina pe țărani de la Dunăre, așăzați vremelnice la dînșii, spre a-și face o idee despre noi și țara noastră. Această metodă, imbrățișată mai ales de psihologi, nu era însă aplicabilă nici acelor indivizi muncitori care, înfundați prin școli, biblioteci, muzee, fabrici ori ateliere, trăiau și rămîneau cunoscuți numai în cercul restrîns al cîtor-va profesori și savanți, nici acelor Romîni care, expatriindu-se fără spirit de reîntoarcere, începeau prin a-și tăgădui ori-

gina, dîndu-se drept Ruși, Greci, Italieni, ori Albanezi, luau loc cu vremea în anele auritului Cosmopolis și se instrăinau pentru totdeauna de neam. Sagacitatea romanțierilor urma să se exerciteze dar numai asupra aventurierilor care duceau viața zgomotoasă a unor anumite cartiere, făceau și lăsau datorii în marile oteluri și cazinuri de pe Coasta de Aur, ori practicau în marile centre europene escrocheria, sub toate formele ei: comercială, științifică, ori pură și simplă. De aici mulțimea aceea de volume în care figurează, între alții, nenumărații de tristă reputațiune prinți *moldaves* și *valaques*.—Metoda aceasta de generalizare a trebuit însă de la o vreme să fie părăsită, atît din cauza șubredei sale baze științifice, cit și din pricina materialului pe cit de puțin bogat, tot pe atît și de puțin interesant, asupra căruia opera.

Țara noastră devenea însă din ce în ce mai interesantă: puterea politică crescînd, România își lua locul cuvenit în concertul european, agricultura începea a lucra pentru un export mai întins și bogăția țării se înmulțea, mijloacele de comunicație deveneau mai variate și mai efține, industria noastră năștea alături cu știința, literatura începuse a produce opere care meritau a fi cunoscute și în afară, artele se arătau: mai ales tenorii și primadonele noastre, alături cu lăutarii țigani, duceau în cele două lumi faima numelui de român. Ca urmare, străinii intrați cu noi în legături din ce în ce mai strînse, cereau să ne cunoască sub toate aspectele vieții noastre, cit mai complex și mai continuu. Atunci se aplică activității noastre în toate direcțiunile metoda de observare a științelor naturale. Statele începură a întreține la noi, pentru serviciul lor propriu, adevărate observatorii permanente, legațiuni și consulate, care prin cercetările lor științifice și minuțioase ne pregătesc pacea sau războaiele viitoare,—pe cînd serviciul de informațiune al marelui public, lăsat cu desăvîrșire în grija industriei private, începu a se organiza și el spre a-și satisface clientela cit mai bine, dar și cit mai efțin... Revistele străine de toate specialitățile ș'au deschis largi coloanele lor, în cari fie Romîni însuși, fie chiar străinii mai mult sau mai puțin bine pregătiți pentru aceasta, analizează aproape zi cu zi mișcarea noastră culturală și economică, sub toate ale ei aspecte.

Nu se poate răspunde în cîteva pagini la întrebarea: Cum ne cunosc străinii? De aceea ne vom mărgini să cercetăm aici cunoștințele lor numai în privința literaturii noastre, în înțelesul însă cel mai larg al cuvîntului. Vom căuta să aflăm cum sînt ei informați despre această literatură, ce idei își pot face de dînsa, cum judecă operele scriitorilor noștri și cum îi clasează în scara internațională a valorilor culturale. Pentru a ajunge la acest sfîrșit, ne vom folosi de revistele străine apărute în cursul anului 1906 și pe care *Viața romînească* le-a putut avea la îndămină. Numai după analiza lor cu desăvîrșire obiectivă, vom putea judeca în cunoștință de cauză valoarea nu a

metodei în sine, ci a chipului în care ne-o aplică străinii, precum și, eventual, îmbunătățirile ce s'ar putea aduce acelei aplicațiuni.

* * *

Să începem cu Franța.—D. Paul Brousse publică în *La nouvelle revue* (15 Maiu 1906) un articol «Provençaux et Roumains» în care 'și propune să grupeze diferitele fapte care învederează strinsele legături dintre poeții români și numeroșii scriitori și poeți francezi. După o mică excursiune în domeniul filologiei, d-sa face istoricul serbărilor latine de la Montpellier, unde V. Alexandri a repurtat cunoscuta izbîndă cu Cîntecul gîntei latine. Acolo el legă prietenie cu Mistral și ceilalți Felibri, ale căror publicațiuni își disputau colaborarea poetului nostru, pe cînd numele său devenea repede celebru, mai ales în Franța de miază-zi. Simpatia pentru poet se răsfrînge mai tirziu asupra neamului, după cum o dovedește aceasta colaborarea Felibrilor la Albumul macedo-romin apărut în 1880, precum și serbarea dată de dîșii în acelaș an, la teatrul din Montpellier, în folosul școalelor primare din Macedonia. Tot ei invită la 1883 pe Carmen Sylva să asiste la serbările lor anuale, iar la 1889, în admirația lor crescîndă, consacră reginei poete un număr întreg din a lor *Revue félibréenne*.—D. Brousse reproduce de acolo două din dedicațiunile adresate Carmen Sylvei și fiindcă, după cum ne asigură, d-sa nu poate roști acest nume fără a nu fi ispitit să aducă deîndată și omagiul convenit celui remarcabil talent, ne îndeamnă «să ne închinăm cu respect și admirațiune înaintea operei fecunde a M. S. reginei Elisaveta», despre care, zice tot d-sa mai sus: «este cea mai pură evocare a acestei limbi naționale, pe care a ținut din toată inima să o învețe, și pe care o mînuiește acum mai bine de cît supușii săi..»

Acest articol (5 file în 8^o), după cum ne spune însuși autorul, iar mai ales după cum se vede, nu este de cît un studiu foarte modest; în schimb d. Brousse își ia obligația să consacre mai multe pagini «renașterii Romîniei și celor doi capi ai ei: Carmen Sylva și V. Alexandri». Ar fi de dorit numai ca, pentru aceasă viitoare lucrare cel puțin, autorul să se documenteze mai profund, consultînd și alte izvoare în afară de Ubicini și d. G. Bengescu, iar mai ales să renunțe la propria și bogata sa fantazie. Poate că atunci n'ar mai scrie, ca în articolul de mai sus, că Moldova și Valahia au fost scoase de sub jugul turcesc prin tractatul de la Berlin din 1856, și n'ar mai pune între ceilalți poeți ai renașterii noastre pe «Campineanu, Sturza, etc».

Mai documentată ni se pare revista *Mercure de France*, în care d. M. Montandon pare că-și dă osteneala prealabilă de a cunoaște cuprinsul, măcar al unora dintre numeroasele opere

ce recomandă cetitorilor săi. În cronică sa «Lettres roumaines» (1 Ianuar 1906) d. Montandon se ocupă de literatura ocazională apărută în preajma serbărilor celui al patrulea centenar de la moartea lui Ștefan cel Mare. Pentru a se pune la diapazonul situației, autorul deschide volumul IV al Istoriei Românilor de d. Al. D. Xenopol, apărut acum vr'o zece ani în editura Șaraga. Și în această lumină, d-sa face dări de samă despre «Pomenirea» și «Istoria lui Șt. c. M. pentru poporul român» de d. N. Iorga, în care, cu toate crilicile (très fortes) ale d-lui I. Tanoviceanu, regăsește totuși pe scriitorul de rasă, meșter «în arta de a evoca o scenă, un peisaj întreg, în câteva linii». Mai departe, menționează discursul ținut la Academie de d. I. Kalenderu și panegiricul rostit la mănăstirea Putna de „savantul arhivist” D. Onciul, apoi Din zile mari, poema istorică a d-lui Iosif și „erudita și amănunțita monografie Monastirea Putna” de d. D. Dan. Dar autorul se rezervă cu o adevărată dragoste pentru Bisericele lui Ștefan cel Mare „una dintre cele mai interesante lucrări din această serie”, publicată în anele Academiei de d. dr. Istrati, care „a restabilit cel dintâi tabloul cronologic al celor 44 mănăstiri și biserici” amintind „prin preciziunea sa conștiințioasă pe practicianul analizelor chimice”. Mai interesantă însă pentru noi ni se pare convingerea câștigată de cătră d. Montandon, convingere cu care d-sa își începe articolul, dar pe care noi ne-am format-o de mult aici în țară, anume că «pe cînd Europa își clădea în tihnă civilizațiunea sa, România ținea piept neobosit urgiilor barbare și-i dădea astfel puțința să-și clădească acel măreț edificiu». — O, de-ar ajunge cît mai des asemenea vorbe la urechile celor care, de la înălțimea unei civilizațiuni tihnite de zece veacuri, se uită azi cu dispreț la barbarii de la porțile Orientului!

Dar să lăsăm politica la o parte și să ne întoarcem iar la oile noastre. În cronică-i următoare (1 April 1906) d. M. Montandon tratează un subiect de o actualitate mai palpantă. Este vorba de cele două curente care stau față 'n față în literatura noastră și pe care d-sa le caracterizează astfel: «Unul își zice naționalist și popular, dar, adevărul vorbind, nu-i de cît aceu ce în Franța s'ar numi curent realist sau naturalist. Popular e tot așa de puțin ca și opera lui Maupassant; celălalt este idealist și de o cultură mai cosmopolită». Cel dintâi este reprezentat prin d-nii Vlăhuță, Coșbuc, Sadoveanu, Agîrbiceanu, Ciocîrlan, Birsan, etc., iar al doilea—deși autorul se ferește de a ne-o spune categoric—desigur prin «producțiunea infloritoare» a d-lor Petrașcu, Oeconomu, Lecca, etc., pe care îi pomenește ceva mai jos. Protagonisții curentelor, susținute fie-care de cîte un grup de reviste, ar fi d-nii Iorga cu *Semănătorul*, Gîrleanu cu *Făt-Frumos*, Lovinescu cu un «frumos articol» în *Epoca* și Tăzlăoanu cu *Luceafărul* din Buda-Pesta. Împotriva *farănis-melor* este *Viața Nouă* a d-lui Ovid Densusianu și *Romînul literar* «care prin pana d-lui Caion le vede de asemenea cu ochi răi...» Intre aceste două curente—ce om puțin precaut!—stă d.

M. G. Holban care, prin *Revista idealistă*—unde aflăm că scrie și reviste *interesante*—«uzează de toată moderațiunea spre a împăca cele două tendinți». Dealtmîntrelea îndrăzneala d-lui Holban nu a rămas nepedepsită. Aflăm că Ministerul instrucțiunii publice l'a trimis acum de curînd în Franța, spre a se pune, și acolo, în curentul serbărilor ce se dau cu prilejul celui al treilea centenar al lui Corneille!

Eclectismul efin al d-lui Holban îl împărtășește și d. Montandon care, în legătură cu cele două curente, analizează mai departe conferința ce d. Densușianu a ținut-o la București asupra limbii noastre ca icoană a vieții culturale. Cronicarul admite concluziunile privitoare la elementele care au alcătuit limba noastră actuală, iar în privința adevăratei ei valori, ca limbă literară, crede că «aceasta nu se va putea cunoaște de cit în ziua cînd va fixa-o un mare geniu de esență universală, cum a făcut Dante cu italiana sau Mistral cu provensala».—Cronica se încheie cu un Memento în care d. Montandon semnalează, cu sau fără aprecieri critice, diferite articole apărute în citeva din revistele noastre literare. Din acele puține rînduri, nu numai străinii își vor da samă de mișcarea noastră culturală, dar și Românii chiar vor putea afla cite ceva nou. Cel puțin, de acolo am aflat eu despre existența unei reviste numite *Romînul literar* și dau cu gîndul că trebuie să fie de o însemnătate covîrșitoare, de oarece *marele* istoric Xenopol a ales-o spre a-și publica acolo articolele sale *remarcabile*, iar d-na Rîria spre a-și insera ale sale poeme, care aflu că ar fi *magnifice*.

Tot *Mercure de France* (1 Maiu 1906) ne aduce știrea că d. Al. Macedonski este «cel mai celebru dintre poeții romîni actuali», știre pe care o găsim în recenziunea ce Rachilde face romanului „Le calvaire de feu.” De oare-ce romanul d-lui Macedonski, deși apărut în străinătate și într'o limbă străină, a fost totuși anunțat prealabil și în țară, cu surle și țîmbale, iar reclama editorului afirmă că este «una din cele mai bune cărți ce s'a scris în acea limbă», poate că cetitorii noștri sînt curioși să cunoască și părerea criticei franceze: Iat-o: «Fort dur à lire, procédant tout entier de la manière symboliste—zice Rachilde—il est curieux, presque impossible à raconter.... Dès les premières lignes on reconnaît la senteur des épices d'orient, mêlée au violent fumet des venaisons slaves. C'est à la fois de la confiture de rose et une tranche d'ours. Pour apprécier l'oeuvre à sa juste valeur, je crois qu'il faudrait la traduire en russe». Și după ce reproduce citeva bucăți pornografice. «Sînt scrise franțuzește, da, însă măsura lor este esențialmente romînească.... adică n'au nici o măsură, de unde și farmecul mai de samă al cărții»,—încheie Rachilde cu tradiționala politetă franțuzească.—Dacă ea ar cunoaște poeții romîni, pe cei mai puțin celebri bine înțeles, desigur că n'ar avea nevoie să-i traducă în rusește, spre a aprecia valoarea operilor lor și spre a-și da samă de *adevărata* măsură romînească!

* * *

Nemții, care urmăresc cu atîta simpatie marile literaturi ale micilor țări nordice, ne acordă nouă mult mai puțină atențiune. Putem fi dar siguri că acolo nu vor răzbate de cît cei mai celebri dintre scriitorii romîni actuali!... Poate de aceea nici nu aflăm în biblioteca redacțiunii noastre de cît o singură și mărunțică revistă germană, care catadicsește să le facă puțină reclamă. Ea apare săptămînal și se numește—a nu se confunda cu prețioasa-i omonimă berlineză—*Münchner Woche*. În cuprinsu-i total, de zece pagini, (No. 4 din 3 Februar 1906) și anume în textul unei nuvele germane cu titlul suggestiv de «Sufletele lui Tantal», găsim—foarte reușit—intercalat capul d-lui Al. D. Xenopol, fostul rector al Universității ieșene. D-lui Isidor Budu, un tînăr romîn care învață carte la München, unde nu de mult a publicat un volumaș de versuri rominești, i s'a incredințat misiunea de a face reputațiunea «renumitului istoric romîn, care se pogoară dintr'o onorabilă familie din România». De acolo aflăm că pe lingă alte numeioase titluri și funcțiuni, d. Xenopol mai cumulează și pe aceea de «cel mai mare istoric al Romîniei». Păcat numai că biograful nu este complet.—Și nu-i bănuim doar că nu pomeniște nimic de d. Xenopol sociolog! Aceasta nu avea de unde să se știe la München, de vreme ce țara rominească a început abia din luna aceasta să trimeată—cu cheltueala ei—reprezentanți romîni la congresele de sociologie. Dar, pentru D-zeu!—d. Xenopol a publicat ani întregi în revista sa *Arhiva*, sub pseudonimul Laur, până la o vristă care inspiră tot respectul—versuri vice-versa... Și această împrejurare este de neiertat să n'o știe tocmai *poetul* Budu.

Pe fila următoare—firește—în cuprinsul unui articol: „scriitorii și scriitoarele noastre“, unde se vorbește despre doi Nemți, apare în capul acestora portretul unei doamne, cu lapidara legendă: „*Riria*, o cunoscută scriitoare romină“.—U, probabil o contracțiune a d-lui Budu, iscălind notița însoțitoare, ne spune că pseudonimul *Riria* aparține d-nei Coralia von Gatovsky, asupra căreia dă următoarele aprecieri critice, deasemenea lapidare: „*Riria* este unul dintre cele mai însemnate talente poetice ale Romîniei. Toate lucrările sale se disting printr'un înalt simț moral, unit cu o minunată formă poetică și o nesecabilă (unerschöpflichen) bogăție de idei!“—Nu-i așa că unui geniu nu i-am putea pretinde mai mult? Și de aceea, probabil, d-na *Riria* a găsit, în afară de d. Budu care face pe comisul voiajor al ilustrațiunilor romine, și o vrednică traducătoare germană—ne-o spune tot biograful—în persoana altei doamne, de extracțiune tot nobiliară, Frau Sidonic de Vechi.

* * *

Cu mult mai intensiv informată despre noi este Italia, țară cu care sfîrșim cercetările noastre.—La Firenze, apare

Nuova Rassegna, revistă dedicată exclusiv vulgarizării literaturilor moderne. Nu mai puțin de 24 literaturi formează cîmpul ei de activitate. Asemenea întreprindere cere negreșit o organizare specifică și de aceia literaturile, cari sînt tratate acolo cu o mîină mai largă, au un redactor special, onoare ce s'a făcut și Romîniei. „Redacțiunea literaturii romîne“, cum se afișează pe copertă, este încredințată d-lui căpitan P. E. Bosi ¹⁾, care a vizitat țara noastră acum cinci ani, a învățat romînește și „cunoaște și iubește pe Romîni“ așa de mult, încît informat fiind că este pe cale a se înființa o ligă franco-romînă de cătră «toate principalele noastre ilustrațiuni: Delavrancea, Disescu, B. Misir, Filipescu, Istrati, P. Grădișteanu, Xenopol, Davila, Ghica, Lahovary» și alte vr'o 70 persoane, foarte cunoscute, dar pe care nu le numește, se grăbește a propune celor însărcinați cu adunarea azeziunilor romîne:—d-lor Delavrancea, Mîtilanes și Rosenthal (!)—să și transforme liga lor într'o ligă intelectuală (?) italo-franco-romînă.

Acest d. căpitan Bosi este un literat foarte sirguitor. D-sa nu se multumește însă numai a traduce, adeseori foarte reușit, producțiunile despre care vom vorbi, ci are ambițiunea și de a schița unele figuri literare romîne, și a ținea în acelaș timp străinătatea în curent cu întreaga noastră mișcare culturală. De aceea, în afară de publicațiuni literare,—conferințe, discursuri și concerte, serbări școlare și culturale, «importante ședinți literare ținute la aleasa scriitoare Constanța Hodoș», literatură muzicală (valsuri și romanze), expoziție, fapte diverse cu privire mai ales la curtea noastră regală,—nimic nu lipsește din bogatele *notizii*, pe cari d. căpitan le vizează în fie-care număr cu inițialele sale, după ce le-a trecut desigur prin prisma propriei sale personalități. Oricine va înțeleghe însă, chiar în vremile noastre de telefonie și telegrafie Marconi, că o asemenea activitate este mai presus de puterile unui singur om, mai ales cînd el este stabilit la San-Remo, cu mult peste 1,000 k.m. de parte de locul unde faptele se petrec. De aceia directorul revistei a înființat la București, pentru «redactorul literaturii romîne», o sucursală specială, în strada Țăranilor No. 7, al cărei girant d. N. Ținc, funcționar ieșit la pensie, deși necunoscut probabil celor mai mulți dintre cetitorii noștri, scrie totuși, scrie, traduce și publică de peste 30 ani în România! Mai complete

1) *Bosi Pier Emilio*, poet și soldat italian, căpitan în Reg. IV de bersaglieri în garnizonă acum la San-Remo, ofițer al ordinului Danilo al Munteșegrului, născut la 1861 în Faenza, este autodidact; la început impiepat într'o tipografie, apoi secretar de avocat. În urmă lucrător într'o moară cu aburi, a intrat voluntar în armată... a tradus din nemțește „Kreuz und Krone“ de Carmen Sylva, din romînește „Ginta latină“ și „Penes Curcanul“ de Alexandri. cum și „Venere și Madona“ de Eminescu. La rîndul lor, mai multe versuri din volumul său „Spade Azzure“ au fost traduse în romînește de Nicolae Ținc și Smara. A ținut la Ateneul romîn din București o strălucită conferință: „Italia și Romînia“. („Dictionnaire international des écrivains du monde latin“ de Angelo de Gubernatis, 1905).

amănunte asupra d-sale nu putem însă da, de oare-ce d. A. de Gubernatis n'a ajuns cu dicționarul său (vezi mai jos), de cit până la litera S.

După această introducere neapărată, să cercetăm pe rind cele două părți: fundamentală și informativă, ale revistei. În No. 1 (Ianuar 1906) redactorul schițează figura d-lui Constantin Mille, bucată asupra căreia va trebui să stăruim mai mult, nu numai pentru considerațiunile generale cu care autorul își motivează alegerea subiectului său, ci și din pricină că noi ținem să reflectăm aici nu numai cum, dar și proporțiunile în cari sistem proiectați peste graniță.

«*Rumania* literară și artistică este într'adevăr—zice redactorul—mai mult de cit nesocotită de noi. În afară de vr'un articol de ziar zilnic, scris din fugă, dedicat regalei Carmen Sylva, ori suavei Elena Văcărescu, e foarte greu să găsești poate chiar un singur rînd, care să se ocupe de restul Romîniei intelectuale, ca și cum sora noastră latină n'ar mai avea și altul, în afară de aceste două nume foarte distinse (nobilissimi) și cu drept cuvînt celebre. Dar nu. Romînia a avut și are poeți și scriitori de o valoare mare, nediscutabilă... și noi,—ne propunem, dacă nu să umplem, cel puțin să micșorăm această lacună».

În fața lacunei încă, d. Bosi rămîne mai perplex de cit celebrul animal al lui Buridan! Și numai după lungă chibzuială, după ce și aduce probabil aminte că a petrecut cîndva două ceasuri minunate în casa d-lui Mille, se întreabă, îndoelnic totuși în nesiguranța sa: „Nu-i *drept* ca Nuova Rassegna să înceapă cu d. C. Mille, unul dintre cei mai vajnici luptători, unul dintre cei mai puternici scriitori și ziaristi ai Romîniei?... unul dintre cei mai simpatici oameni, tînăr încă, cu frumoasă înfățișare, foarte politicoș și care cucerește de îndată pe oricine se duce să'l viziteze“.—Și, la rîndul său, d. Bosi își plătește datoria sa de ospitalitate cu vîrf și îndesat, prezintînd Italiei pe fostul său Amfitrion în nu mai puțin de trei ipostase: ca ziarist, bărbat politic și scriitor literar.

Intors în țară cu «multe idei», d. Mille a luptat pentru „idealul său“ în *Romînul* și *Drepturile omului*, până a ajuns proprietarul ziarului *Adevărul*, care, sub a sa direcțiune, a devenit «de o importanță extraordinară, o adevărată putere». În privința aceluia ideal în sine, d. Bosi este însă foarte discret și ne spune numai că i-ar fi trebuit ani și ani—ce ironie fină!—spre a'l putea cunoaște deplin; totuși, ținînd samă de antidinasticismul d-lui Mille, care onorează atît pe suveran cît și pe ziarist, cum și de campania ce *Adevărul* o duce împotriva bătăiei în armată, d. Bosi crede că modelul său trebuie să fie un socialist foarte departe evoluat (giă altamente evolutō), cuvinte prin care ne spune că înțelege să facă cea mai mare laudă d-lui Mille și ziarului său «vrednic să poarte ca firmă: veritatea».—Ca bărbat politic, d. Mille a scris „mîndrul articol“—Căderea mea—unde și descrie electorala sa aventură de la Teleorman, care, rîpindu-i tribuna

parlamentară, i-a lăsat numai pe acea de la *Adevărul*; dar aici, d-sa strigă (tuona) de zece ani pentru țărâtime, care desigur îl va relege, cu cel dintâi prilej, pe «valorosul ei apărător, pe scriitorul sincer și neobositul ziarist.» Ca literat, d. Mille se zugrăvește în Dinu Milian, singura din cele-i trei opere pe care redactorul a celit-o, chiar acum. În această autobiografie, pe lângă multe tipuri «foarte reușite», d. Bosi mai găsește și numeroase pagini demne de un artist valoros și conștiincios și de aceea îl sfătuiește pe autor ca: «pe cînd ne dă articole, care, ca închipuitul interview cu Regele Carol, sînt *capodopere de literatură și politică*, să nu uite a da și un frate aceluși simpatic și sănătos Dinu Milian».

Cu d. Mille începe și se sfîrșește galeria „scriitorilor de valoare mare și nediscutabilă“, așa că în colo partea de fond a revistei cuprinde numai traduceri, toate datorite d-lui Bosi și anume: în același număr: Rană, — Om și cine, două poezii de d. Radu Rosetti; iar în No. 3 (Mart 1906) o poveste de Carmen Sylva, tradusă îngrijit, chiar cu oare-care eleganță și „*con permesso della regale Autrice*“; apoi o fabulă, fără sare, de *Cornelio* „un foarte drăguț scriitor de la Universul“ și înfine, în versuri albe, poezia lui M. Eminescu: Și dacă ramuri.... bine pricepută, dar redată cu umpluturi prea multe, așa că numai pe departe poate aminti prețiosul original.

Cu cit mai documentară pentru noi este partea informativă, unde, cu unul sau cel mult două calificative, se cîntăresc și se măsoară scriitorii și operele românești! Bogăția ei este însă așa de mare, încît se resimte necesitatea unei clasificări, al cărei cel mai bun criteriu nu poate fi, desigur, de cît însăși simpatia d-lui Bosi.—Admirațiunea pe care o are d-sa pentru *Adevărul* și proprietarul aceluși ziar, o închină întregii prese care a izbutit «să devie o putere», pe ai cărei redactori și colaboratori îi urmărește, în gesturile lor cele mai copilărești, cu o adevărată dragoste maternă. Așa, la ziarul d-lui Mille și în jurul său, găsim (No. 1 și 3) pe „eminentul critic“ Emil D. Fagure, care tipărește *30 zile la Paris*, „carte foarte interesantă și instructivă, apărută și admirată mai înainte în coloanele *Adevărului*“; mai puțin eminent, „criticul“ Brănișteanu¹⁾ a consacrat totuși în același ziar un articol al lui Gr. Alexandrescu, «fixîndu-i locul ce-l va ocupa în literatura română», pe cînd «valorosul ziarist Macri își publică impresiunile sale de închisoare în articole senzaționale, cari au avut un succes imens»; articole — se vede mai puțin importante — scriu acolo d-nii Const. Bacalbașa, Leontin Iliescu, Spartacus etc. pe cînd problemele puse în «*Letopiseți*» de d. Mille, frămîntă capetele celor de la *Nuova Rassegna*.—La rînd vine apoi *Universul*, al cărui fondator, prieten odinioară cu d.

1) Pseudouimul acesta care are mania fixărilor și este și un foarte bun platnic, într'un recent număr al uneia dintre numeroasele publicațiuni ale d-lui Mille, facează și locul revistei *Nuova Rassegna*: pe masa fie-cărui Român.

Bosi, a fost „un adevărat și mare binefăcător al Romîniei“. Tot acolo, după mai sus pomenitul Cornelio, găsim pe „concețanul B. de Luca, azi profesor și ziarist apreciat la București, ziarist foarte muncitor, în ale cărui corespondențe își au obirșia mai toate informațiunile ce se găsesc despre Romînia în ziarele italiene“, iar la urmă defilează și Marion „care din zi în zi se face mai apreciat prin *spiritul* său într'adevăr însemnat, inexauribilul Marion, care este și un bun fabulist, în viață“, căci dintre cei duși, pe Alexandrescu. l'a fixat d. Brănișteanu alături cu La Fontaine și Lessing!—În aceeași grupă intră și *Universul literar*, unde d. Sc. C. Moscu a publicat o „*graziosissima* și chiar bine reușită poezie“, pe care aflăm că d. Bosi o traduce și o va insera «spre a da o idee despre frumoasa doină populară», pe cînd d-na Smara publică, tot acolo, o poezie care este însă numai *graziosa*.

Dar cu d-na Smara intrăm în altă categorie a d-lui Bosi. Cine, din cîți au trăit prin Belgia, Italia, ori unele părți ale Franței, nu ș'a dat samă ce altă imensă «putere» reprezintă sexul așa zis slab, cînd se pasionează pentru o cauză mai mult sau mai puțin interesantă, cum ar fi de pildă catolicismul? Cine, dacă nu femeile, opus-au mai mare bărbăție guvernului francez, în ultimile daraveri clericale?—D. Bosi o știe aceasta desigur. Și dacă femeia este în stare să facă atita bine pentru Isus și biserica lui, ce n'ar putea face ea pentru d. Bosi și Nuova Rassegna?—Deci, d-na Smara va deveni „valoroasa poetă și ziaristă cunoscută în Italia“, pe cînd Elena Văcărescu, «suava», rămîne totuși o scriitoare de valoare; «Agatha Paleologlu este o foarte bună nuvelistă, gustată mai ales la Berlin, unde trăiește»; d-nele Hodoș, Cuntan și Sevastos au publicat (în No. 1) și vor mai publica în *Viața Romînească* „articole escelente“,—lucru care până acum este o complectă inexactitate; d-na Hodoș conduce o revistă care publică „articole importante“, și, destul de bună este și *Romîncea*, revistă condusă de o domnișoară, Adela Xenopol, negreșit tot valoroasă scriitoare, «care-și propune să publice în ea idei și sentimente de femeie, învederînd energia femeiască, iar nu veșnicul plîns care inundează celelalte reviste»... O, de-ar dobindi mai curînd, aceste doamne, visata lor egalitate, spre a nu se mai socoti obligat d. Bosi să le cedeze cele mai bune locuri în literatură, după cum noi, muritorii de rînd, le-am deprins în tramway și omnibuse!

Ultima categorie, mai puțin bine definită, o formează scriitorii care, așa zicînd, nu constituie „o putere“. Aici intră de-a valma «marele poet romîn Eliade Rădulescu, frumoasa comedie Jucătorii de cărți de H. Lecca, Alexandri și Eminescu care au creat opere puternice; sârmanul Viorel, roman mișcător de M. Conitz, poezia simțită și artistică a sublocotenentului Vulovici, valorosul Cincinat Paveescu cu poeziile sale, Gh. Silvan cu romanul său «Pentru neațîrnare», care după cum cetim (?), poate sta alături cu cele mai mari opere literare eroice; în fine d. Al. D.

Xenopol, una din cele mai înalte intelectualități române, pe cînd d. Iorga nu-i de cît un om simpatic, care în afară de poezie, a scris multe lucruri cu privire la istoria romină și, între altele, o carte simpatică: *Amintiri din Italia...*» Încolo tot nume, asupra valorii cărora d. Bosi probabil nu este încă fixat, de vreme ce nu le anină nici un calificativ, ca Gane, Panu, poetul Vlăhută, Sadoveanu, Iosif,—sau Stavri, Lovinescu, Serafim, Cioflec, Petrașcu, Rusu-Abrudeanu,—ori în literatura științifică: Gr. Stăfănescu, Poenaru, Anastasiu, Bădărău și Popescu.—Mișcarea noastră intelectuală nu se rezumă însă aici. «Numele cele mai ilustre le grupează *Viața literară*, deși d-nii Coșbuc, Gorun și Chendi, cu autoritatea lor, ar ajunge pentru a-i garanta succesul!» Nici o mențiune însă despre *Convorbiri literare* și cercul lor, iar cei de la *Viața românească*, n'au de cît să-și ieie fie-care partea lui anonimă din menirea ce se atribue acestei reviste, aceia: «de a grupa intelectualitățile cele mai înalte și studiile cele mai cu grutate».

Ancheta noastră este terminată. Rămăși între noi, ca Augurii, putem lăsa drum liber acelei porniri hilariante, care are darul de a duce gura până la urechi. Cu ce zimbet, intraductibil de grație și indulgentă, va fi cetit regina noastră pe d. P. Brousse care nu se sfiște a detrona și pe Lazăr și pe Eliade, spre a-i asigura măcar unul din cele două locuri de cap al renașterii romine, probabil cu gîndul ascuns de a bine-merita o cît de mică distincțiune, care,—în treacăt fie zis—se aruncă cu mai multă profuziune în străinătate, de cît ni se acordă nouă, Romînilor!—Și ce mulțumire, indoită și divină, va fi simțit d. dr. Istrati, văzînd diletantismul său istoric ridicat la preciziunea unei analize chimice, pe cînd Franceinele sale colorante, în dulapurile unde zac inutile industrii, cîștigă desigur o valoare istorică din ce în ce mai prețioasă!... Dar cei cari, cu aspirațiunile lor, vor fi întrecut de mult proporțiile broaștei din fabulă, sînt fără indoială d-nii Caion și Densușianu, Girleanu și Lovinescu, creatori și promotori de curente de cînd bunica, curente despre care s'au ocupat altă dată și Maiorescu, și Gherea, și mulți în urma lor, fără ca să se fi arătat încă până acum eclecticul care să-i poată împăca.—«Enfin Malherbe vint...» în persoana d lui M. G. Holban, de la Mihăileni.

Și cite ironii nu s'ar putea broda pe lipsa absolută de documentare, pe ignorarea complectă a lucrurilor mai de saraă ce s'au scris în țara noastră și fără a căror cercetare străinii nu vor putea nici cunoaște, nici judeca pe contimporani. De unde poeți ai renașterii «Campineano și Sturza», ei care nu au scris nici un vers romînesc? Și de ce să-l injosim pe Alexandrescu, măsurîndu-l cu mării meșteri ai fabulei, cînd el o

cupă locul de onoare între poeții noștri elegiaci? Tot așa, Eliade este mare, pentru noi, nu prin profunzimea ori farmecul poeziilor sale, ci, făcînd de toate, prin suprafața activității sale de campion al renașterii naționale.

Tot acelei ignoranțe și ignorări—căci nici prin minte nu ne trece încă să bănuim buna credință a cuiva—sînt a se atribui și acele drămuiri false, în care se pierde noțiunea greutății absolute și relative a scriitorilor noștri. După moartea lui Eminescu, de mult și de toți uitatul Al. Macedonski se proclamă cel mai celebru dintre poeții romini actuali, pe cînd nu este Român, cu știință de carte, care să nu-l cunoască astăzi pe melancolicul Vlăhuță, pe Goga răsvrătitul, pe exhuberantul Coșbuc... Și cînd avem o puzderie de talente, începînd cu rafinații Naum și Zamfirescu Duiliu, Carp și Cuza, Iosif și Stavri, Poni Matilda și Maria Cunțan, și alții și alții, pînă la ultima duzină, unde poate avea loc și d-na Riria cu ale sale *magnifice* poeme,—să fie cu puțință ca pe aceasta să ne-o inventeze capriciul singur al unui om fără gust, iar lipsa de proporție a celor care o detailează și o comentează prin foite obscure sau clandestine, să ne-o impue drept unul dintre cele mai mari talente poetice ale Romîniei?

D. Const. Mille are—se știe—o prea bună opinie despre d-sa, pentru ca să 'l intimideze cîtuși de puțin ditirambele florentine. Dar, cu ce ironie trebuie să fi privit un George Panu, ba chiar d. Constantin Bacalbașa și mulți alți talentați anonimi ai presei, acel interview cu regele Carol, «capodoperă de politică și literatură?» Cît despre nuveliști și cei l'alți prozatori ai noștri, începînd cu Gane, Slavici, Delavrancea, Zamfirescu, Vlăhuță, Brătescu și Sadoveanu, ei s'au pus negreșit să'l răsfoiască din nou pe Dinu Milian, spre a descoperi paginile artistice pe care d. Bosi a uitat să ni le semnaleze.

Să mai relev pe cel mai mare istoric al Romîniei, în persoana d-lui Al. D. Xenopol? Nu este oare cel puțin o necuviință, cîtă vreme nu a închis încă ochii patriarhul de la Cîmpina, a începe să-i regulăm moștenirea? Și cîtă vreme un Onciul și un Iorga nu pășesc *în urma* d-lui Xenopol, poate-se atribui acestuia un superlativ, fie măcar relativ? Și încă d-nii Iorga și Onciul să se ție bine și să 'și ieie toate măsurile, căci valoarea d-lui Xenopol nu este fixă. Ea crește în raport direct cu latitudinea: istoric la noi, «mare istoric» la Paris, «cel mai mare istoric al Romîniei» la München, «una dintre cele mai înalte intelectualități romine» la Firenze, cu cît înaintează spre sud, cu atît este mai mare și umbra ce ne-o aruncă această absorbantă personalitate. Nu mai rămîne Indoială că, dacă mîni ar apare la Port-Saïd vr'o revistă nouă, d. Xenopol nu ar mai putea fi de cît: singurul cap care cugetă pentru noi toți, pe toată suprafața pămînturilor locuite de Romîni!

Spiritul, această formă spumegătoare a inteligenței, trebuie

să fie cu desăvîrșire necunoscută în patria generosului Asti, de vreme ce Italienii vin să'l caute la noi și'l gădesc... la nevino-vatul Marion. Cum ar rămînea ei cu gura căscată, dacă l'ar cunoaște pe G. Ranetti, pe dr. Urechia, pe neintrecutul Caragioli, ori, putîndu-se rîdica în sferi mai înalte,—pe un Panu, ori un Hasdeu?—Altă dovadă, a aceleeași afirmațiuni, este entuziasmul ce'l deșteaptă în Italia d-na Smara, dimpreună cu galimatiile fără șir, fără sare, fără gramatică, fără stil, fără ortografie și fără punctuație a d-rei Adela Xenopol, pe cînd munca stăruitoare, rodnică și cinstită a unei femei ca Sofia Nădejde și atîtea altele, nu produce nici un ecou în țara unde s'a născut Ada Negri!

Iată, în rezumat, rezultatele ce dă metoda de observațiune așa cum ne-o aplică străinii în ziua de azi. Care să fie cauza crorilor grosolane, a exagerărilor extravagante și a tăcerilor tot așa de revoltătoare, pe care le-am semnalat? Oare numai neglijența criticilor și recensentilor de a se documenta complect în materie? Sau și lipsa de bun gust, și de pregătire specială, a celor chemați să minuiască balanța sensibilă cu care se cîntărește... irritable genus vatum... neamul cel mai susceptibil de pe fața pămîntului? Ori poate și absența acelei corectitudini științifice, neapărată ori-cui ia condeiul în mînă spre a scrie alt-ceva de cit opere de fantazie, corectitudine care, în relațiunile de drept privat, poartă numele de bună-credință?... Fenomenele complexe au și cauze multiple; și fiind-că am stăruit deajuns asupra celor l'alte, vom cerceta-o și pe aceasta din urmă. Ne vom mărgini însă la reproducerea, dintre multe altele, a unui singur document, dar concret și concludent. Este vorba de scrisoarea imprimată ce se alătură pe lingă exemplarele din *Nuova Rassegna*, împărțite în România. Cum se vede, avem de-a face cu un document anume pentru porțile Orientului. Iată-l în întregime:

„*Ilustre* domn,—pentru doamne există probabil o redacțiune adecuată,—Această revistă este cea dintâi din Italia care promite—cu o sinceră afecțiune—să vorbească în fie-care lună despre România, de literatura ei, de arta ei, de pasurile ei în gîndirea umană și în fraternitatea latină. Ea promite...și'și va ține făgăduiala... dar trebuie să aibă siguranța că va fi și ea bine primită în România și că o bună parte dintre *acei care vor fi pomeniți într'însa în fie-care lună*, au să devie abonații ei.—Vroiți să ne ajutați în menirea noastră? Spuneți prietinelor voștri să se aboneze și să ni trimeată publicațiunile și însemnările (*notices* în text) ce doresc să le facă cunoscute.—Urmează indicarea prețului abonamentului pe an și jumătate an—foarte moderat pentru serviciile oferite—precum și invitarea de „a se adresa directorului revistei, sau mai bine redactorului pentru România, ori d-lui N. Tînc (redactorul român).“

Iată un director care i-a pus în colă pe toți confracții și

conurenții săi din Occident. De unde, cu cel mai mic flecușet de revistă,—dacă nu ești cumva în relațiuni cu vr'un comisvoiajor în ilustrații romine,—ai o întreagă bătaie de cap: trebuie să-ți tocmești om anume, să-l cauți să știe nemțește ori franțuzește, să-i cumperi bilet de dus și întors, la München de pildă, și să-i dai și banî de cheltueală; iar el sârmanul,—să-și piardă zile 'ntregi vîînd cunoștința sub-administratorului de la vr'o *Woche* oare-care, ș'apoi iarăși nopți întregi, cu acesta, la vre-o oare-care Brauerei, până ajunge la condițiuni acceptabile,—cu Italia, merge mult mai expeditiv. Cum ia Românul un bilet de loterie și intră pe gratis în Expoziție, tot așa, ia un abonament la *Nuova Rassegna* și intră... tot pe gratis, în celebritate. Și nici măcar greutatea de a-ți redacta singur «însemnările», căci în prevederea sa, directorul a avut grija pentru cei fără șir, fără sare, etc. (vezi mai jos), să deschidă sucursala din strada Țăranilor. Și care literat român, și fără să fie Academician, nu se duce la București, măcar o-dată pe lună!

Poate că această înșamnă a scobori menirea unei reviste literare la simpla valoare comercială a unei pagini a IV-a, poate înșamnă punerea în tăiere sistematică și metodică a vanității tuturor mediocrităților, poate... căci cine știe ce li se mai năzărește celor cari nu trec prin biuroul antropometric al d-lui Ținc!—Noi însă, care avem ambițiunea de a cerceta totul prin ochiana indiferentă a științii, trebuie să recunoaștem că metoda celor de la *Nuova Rassegna* se întemeiază pe o observațiune psihologică, necontestată până azi, anume că străinătatea exportă la noi un stock considerabil de celebrități romine și că, în utilizarea economică a acestei observațiuni, Italienii nu fac de cit a se folosi de mijloacele celorlalte instituțiuni de credit: taie celebritatea în acțiuni și cupoane, și o pun astfel la îndămina tuturor Romînilor, chiar a celor mai scăpătați. Este iarăși adevărat însă că această metodă își are și cusurul ei. Oamenii serioși—sînt și în Romînia—dacă nu pot trece granița pe cale cinstită, nu iau nici poteca florentină. Și atunci, bogații ținînd strînse băierile pungii, se răped pe acțiuni și cupoane numai cei săraci... cu duhul!

Dar, ni se va spune cu drept cuvînt, o așa metodă, care dă asemenea rezultate, nu este, nu poate să fie, metoda scumpă pe care a idealizat-o și ilustrat-o un Claude Bernard! De aceea și noi, deși această metodă ni se aplică mai în Occidentul întreg, totuși, în memoria și recunoștința aceluî adevărat și mare binefăcător al Romîniei", vom numi-o: *metoda italiană*.

Metoda italiană, dealtmîntrelea cu un prezent strălucit, chemată la un și mai mare viitor, va deveni însă în curînd celebră mai ales prin recenta operă sintetică, în a cărei alcătuire, a fost întrebuițată aproape exclusiv. Această operă se numește: *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* și este datorită d-lui Angelo de Gubernatis, conte, literat, pro-

fesor și cunoscut filo-romin. Nu avem de gând să facem aici o dare de samă, dar, fiindcă ne-ar mustra conștiința dacă am lăsa o cât de mică afirmațiune nedovedită, vom deschide fasciculele respective ale «Dicționarului» spre a constata numai aplicarea metodei și rezultatele ei, adică absența complectă dintre scriitorii lumii latine a d-lor Maiorescu, Philippide, etc. etc. Faptul nu trebuie să mire însă pe nimeni, de oarece între multe alte obscure celebrități, d-na Riria ocupă ea singură, pe sama sa, nu mai puțin de două locuri, unul la litera G cu 18 rînduri și altul la litera R, cu un număr de rînduri îndoit...

Călătorit-ați vr'o-dată într'un modest cupeu de clasa a doua ? Cînd vă credeți mai siguri pe locurile voastre, iată'l sosește, zgomotos, hamalul încărcat cu trei cutii de pălării, și, pe cînd numai cu greu isbutește să le căpătuească în rețelele ocupate, ușa se deschide nervos... o doamnă apare în privaz... cu cățelușa sub braț, ogeantă în mina stingă și umbreluța în cea-laltă. E vară. Ocupă locul de lingă geam, în direcția mersului trenului: cel mai bun... Sfiosă, încet, încet, se adaptează... o mînușă pe scaunul vecin. Pălăria pe locul din față, cățelușa în picioarele d-voastre... Și ast-fel, treptat, treptat ea umple întreg vagonul cu «al său bagaj de fleacuri»... Oamenii serioși, își iau atunci fiecare geamantanul său și trec cu el în coridor, spre a nu fi siliți să rămîie acolo în picioare.

Iată icoana ce'mi deșteaptă în minte d-nii Maiorescu și Philippide, care nu găsesc un loc în dicționarul d-lui de Gubernatis și, nebăgați în samă, trebuie să se resemneze a sta cînchiți pe voluminoasele lor bagaje, până cînd autorul va binevoi, poate, să anine un Supliment-vagon la minunatul său dicționar!—Dar această operă, monumentală, merită o analiză mai amănunțită și așteptăm cu nerăbdare aparițiunea ei complectă, spre a ne face datoria în conștiință. Până atunci, credem că nu anti-păm întru nimic calificînd-o drept o pură întreprindere de librărie, nevrednică a fi semnată de un nume cinstit și cunoscut.

* *

Ori-ce lucru, pe lume, trebuie să aibă însă o încheiere. A noastră va fi scurtă.

Măgulitoarea atențiune ce străinătatea acordă literelor romine, ar putea totuși să aibă o reală și îndoită utilitate: nu numai pentru străinii care doresc să se fie în curent cu mișcarea noastră intelectuală, ci chiar și pentru noi Români, aducîndu-ne asupra operelor și valorii noastre judecata luminată și nepărtinitoare a unui media superior, putînd să atenuze entuziasmele grăbite sau chiar factice și să modereze nedreptățile făptuite de rivalități totdeauna prea acute, într'o țară prea mică. Pentru aceasta însă, cei însărcinați cu o misiune atît de delicată ar trebui

să fie inzestrați cu toate acele neapărate însușiri, a căror față negativă am avut prilejul să o constatăm aici. Mai ales corectitudinea științifică și acea superioritate sufletească care singură ne îngăduie să izolăm judecata răce, de învăpăiatele noastre porniri, interesate sau nu,—nu ar trebui să le lipsească. Iar asemenea însușiri le sînt cu atît mai necesare, cu cît ei au de a face cu o țară încă tînără și prin urmare nearmonic dezvoltată, în care marele număr de analfabeți pe de o parte, mulțimea îndrăzneților lipsiți de spiritul autocritic, pe de alta, împiedică înjgheburile unei sănătoase opinii publice literare.

Noi înși-ne chiar, nu ar trebui să ne ascundem adevărul sub aparențele falacioase ale unei construcțiuni cu aspectul numai de reală civilizațiune. Față cu cele cîte-va milioane care alcătuesc individualitatea psihică rominească, este cu mult prea mic numărul celor 2-3 mii de cetitori serioși și statornici ai producțiunilor noastre literare, după cum față cu aceștia, este considerabil prea mare numărul infinitelor grupuri și grupulețe, cu pretențiunea de a monopoliza și propovădui binele, frumosul și adevărul... Literații romîni, încă nici nu bine ieșiți de pe băncile școlii, de îndată ce se întilnesc cîte doi—sexul este indiferent—și înainte de a întreprinde ori-ce alt-ceva, încep prin a și așterne bazele unei societăți de admirațiune mutuală. Și știut fiind că Romînul se naște poet, își poate închipui ori-cine numărul catedralelor, bisericilor, bisericuțelor și paracliselor literare, care pululează pe pămîntul Daciei fericite!... Va trebui deci să bată încă mult și bine un curent puternic și sănătos, până va izbuti să spulbere toate aceste capiști uni sau pluri-sexuate.

Main, 1906.

Victor C. Rareș.